



Író az áttörhetetlen közegből.

KÁDÁR LAJOS SORSA ÉS „A DONI HALÁLBÁNYA”

Az országcsonkító trianoni békediktátummal porig alázott, javaiból kiforgatott ezeréves életterétől megfosztott népünk életakarásának ékes bizonyítéka, hogy minden korábbinál nagyobb mértékben, magasabb számban küldte el fiait a magyar irodalomba. A népből jött írókra, a népi mozgalomra gondolok. Az utat három nagyformátumú alkotó, három robusztus tehetség törte előttük: Szabó Dezső, Móricz Zsigmond és Ady Endre. A mozgalom előfutára és első kiemelkedően nagy költője Erdélyi József.

A népiek zászlóbontása, első és második seregszemléje két jelentős rendezvényhez köthető. 1929. február 27-én Fábíán Dániel a Kárpát-medence fővárosában, Budapesten, a Vigadóban rendezi meg a Bartha Miklós Társaság Magyar Föld estjét, ahol együtt szerepelt Erdélyi József, Feja Géza, Illyés Gyula, József Attila, Kodolányi János, Németh László és Szabó Lőrinc. Az estet Németh László nyitotta meg *Nép és író* című tanulmányának felolvasásával.

A debreceni Ady Társaság hasonló jellegű, „narodnyik szemléletű” irodalmi seregszemléjére 1931. november 29-én került sor Gulyás Pál és Juhász Géza szervezésében, Erdélyi József, Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László és Szabó Lőrinc fellépésével. A szervezett formában történő csoportos indulásnál mindkét demonstratív nagyrendezvényen az akkor induló népi írói mozgalom művelt, felső iskolát végzett intellektuális szárnya képviseltette magát.

Nem sokkal később a társadalom mélyéről, a szegényparasztságból és pásztortársadalomból újabb alkotók érkeztek. Egyenest a népből, iskolázatlanul, alig néhány elemiit végezve. Ezek az irodalmi szegénylegények elsősorban saját magukat tekintették népi íróknak, nem pedig Londont, Párizst megjárt, egyetemest végzett, európai műveltségű író társaikat, a „népieseket”.

A társadalom poklait megjárt feltörekvő szegényparaszti tehetség, ha tetszik ös-tehetség volt a biharugrai Szabó Pál, a Nagyszalontáról elszármazott, Vésztőn élő Sinka István, a bissei Sértő Kálmán, a balmazújvárosi Veres Péter, a tiszalparti Kádár Lajos és a Sárretudvariban nyomorgó Nagy Imre. Az elszakított területekről csak a legkiválóbbakat említem, a kolozsvári Asztalos Istvánt és a magyarózdi Horváth Istvánt.

A népi irodalom fent említett mindkét ága több fényt, nagyobb megbecsülést és értő figyelmet érdemelne. Még inkább az olyan író, aki okkal, ok nélkül ma is elfelejtett, ma is eltagadott, sőt megkockáztatom: kiátkozott. A becsületes neve: Kádár Lajos.

A millennium évében, sőt azon túl is, már az elemiben tanították, hogy a hon-szerző Árpád Alpar határában győzte le a bolgárok fejedelmét, Zalánt. Kádár Lajos

1896. május 18-án, pünkösdkor, Alpáron látta meg a napvilágot. Másnap, május 19-én, szülőhelye plébániáján, római katolikus szertartás szerint megkeresztelték. 1982. február 14-én, Budapesten vett búcsút a földi létől. Édesanyja, Kiss Franciska tiszai halászcsaládból származott, édesapja számadó juhász volt Tiszaújfaluban. Az író szülőháza Alpáron ma is áll. Az osztatlan elemi négy osztályát Tiszaújfaluban végezte. Az elemi elvégzése után számadó juhász édesapja mellett Bugacon juhászbojtár. Nemcsak a kiskunsági pásztoréletet ismerte meg alaposan gyermekeiben és kora ifjúságában, hanem a tiszai halászatot és a paraszti munkát is. Alpár, Bokros, Tiszaújfalu, Kiskunfélegyháza, Bugac, Csongrád és Szentés voltak munkás hétköznapijainak és táguló érdeklődésének terei.

Sokáig úgy tudta, hogy amíg csak a családi emlékezet visszatekinthet, apai ágon kivétel nélkül juhászok voltak ősei. A negyvenes évek első felében, amikor kötelező volt a felmenők kilétének kutatása, akkor csodálkozott rá, hogy apai nagyapja latinus műveltségű nemesember volt, akit nemzethűsége miatt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc külső erőkkkel való letiprása után bebörtönöztek, így 1852-ben kufsteini rabként, börtönben fejezte be életét. Anyai nagyapjának két öccse, a 15 éves Kiss Balázs és a 17 éves Kiss Zakariás is fegyvert fogott a hazáért. A szolnoki csatában tűntek el mindörökre. Sírjuk nincs, ahova a hálás utókor virágot vihetne.

Kádár Lajos bojtárkodása 1912-ben, édesapja halálát követően véget ért. 16 évesen – édesanyja óhájának megfelelően – 1912. augusztus 20-án a székes fővárosba költözött. Kisegítő munkás, majd kocsitologató lett a gázműveknél. Volt borbélyinas, szabóinas, kifutófiú, kerékpáros küldönc, liftesfiú és villamoskalauz, pénzintézeti alkalmazott. A Vadászkiút szállodában pincértanoncként, majd vizsgáit letéve szobapincéreként dolgozott. Németül elég jól tudott, a francia konyhanyelvet is elsajátította.

Budapesten értesült a véres szarajevói pánszláv merényletről, Ferenc Ferdinánd trónörökös és hitvese meggyilkolásáról. A sorozóbizottság első alkalommal Kádár Lajost gyenge fizikumúnak, katonai szolgálatra alkalmatlannak találta. Másodjára már eredményes volt a sorozás. 1915. április 15-én vonult be katonának, a budapesti 1. számú honvéd laktanyába, a Népligetbe. Öt hónapi békés és viszonylag kényelmes katonai szolgálat után 1915. szeptember 19-én, Kelenföldről indult Kádár Lajos honvéddel a katonavonat Olaszországba, hogy bajtársaival a doberdói fennsíkon csatázhasson a taljánokkal. Nem a Habsburgokért, hanem Magyarország, az ezer éves Magyar Királyság megmaradásáért. Katonatársaival akár életveszélyben is együtt énekelte:

Kimegyek a doberdói harctérre,
Feltekintek a csillagos nagy égre,
Csillagos ég, merre van a magyar hazám
Merre sirat engem az édesanyám.

Hét hónapi doberdói fegyveres szolgálat után vezényelték 1916-ban a keleti frontra, Oroszországba. Alakulata sorsát osztva Kádár Lajos 1916 nyarán hadifogságba esett. A túlélés volt a véres háborúban és a fogságban a céljuk. A forradalomnak álcázott puccs után, majd a polgárháború idején nem kívánták feláldozni véres életüket sem

a fehérekért sem a vörösökért. Ha csak tehették, megszöktek, majd újra és újra megszöktek, hogy mielőbb hazaérhessenek édes hazájukba, Magyarországra. Kádár Lajos 1917-ben, a vörösök békésnek nem mondható megérkezéséig Ogyesszában pincér volt. A városban, a tengerparton látott szörnyűségekről később szólok. Ogyesszából emlékezete szerint 1918. január 10-én többedmagával, úttalan utakon indult haza szeretett hazájába, a történelmi országba. Bukovinában hat hétig tartották karanténban Kádár Lajost és bajtársait. 1918 áprilisában érkezett Budapestre, ahol hosszabb szabadságot kapott (előbb egy hónap, majd még egy). Másnap Tiszaújfaluban nagy szeretettel fogadta édesanyja, rokonsága és a falu népe.

Megint katonai szolgálát, fehérek, vörösök. 1919-ben Stromfeld Aurél vezetésével Bártfáig kergették a betolakodó cseheket. Hiába szerezték vissza a Felvidék jelentős részét, Kun Béla, akinek nem sokat számított a magyar véráldozat, visszaparancsolta őket.

Az 1920-as trianoni békediktátum hatalmas csapás volt nem csak a harctérről hazatért katonák, de minden hazáját szerető magyar számára. Kádár Lajost is letaglóztá ez a szörnyű fordulat, a nemzeti tragédia, ez az új Mohács.

Szentendrén főpincér, majd 1924-től ismét Budapestén szobapincér, a Vadászkiért szállodában. A német mellett most már szláv nyelve(ke)n is megérttette magát. Később a Gellért szállóba, majd a Márvány Menyasszonyba került pincérnek. Az ízletes magyar ételek mellett megtanulta becsülni a francia gasztronómiát.

A Márvány Menyasszonyban pincérkedett, amikor megírta első könyvét, *A doni halálbányát*. Ez 1934-ben vagy még előbb történt és először 1936-ban jelent meg. Kádár Lajos „juhászbojtár” azon ritka könyvei közé tartozik, amelyeknek igen jó volt a visszhangja, kizárólag elismerő kritikák, könyvismertetések jelentek meg róla, ide számítva Móricz Zsigmond 1934-es „felfedező cikkét”, Zilahy Lajos előszavát, Móricz Zsigmond újabb könyvismertetését, Móricz, Illés és Tatai Sándor lelkes recenzióit.

A kézirat legelőször Zilahy Lajoshoz jutott el a szerző jóvoltából, elegáns, jómínőségű ügyvédi börtáskában, amit nem lehet csak úgy félrerúgni, kidobni. Zilahy félt az ismeretlen szerzők regénykézirataitól, újságírói, szerkesztői munkájából hazatérve fanyalogva látott hozzá a kézirat olvasásához, gondolta jó lesz altatónak. Letenni mégsem tudta, reggelre az utolsó betűig elolvasta a szerző által tévesen regénynek minősített harctéri naplót. Nemcsak végigolvasta, de minden jel szerint kiadásra is alkalmasnak találta, Kádár Lajos azonban előbb javítani és bővíteni kívánta első jelentős művét.

Idős korában a szerző így emlékezett írói indulására: „Első munkám kézirata éve-kig hevert kiadatlanul, s végül is átadtam bírálatra Zilahy Lajosnak. Egyévi türelmes várás után pedig visszakaptam tőle. – Most már Móricz Zsigmond lakásán kopogtattam a sokat megélt kézírtalal; Simonyi Mária színésznő, Zsiga bácsi második felesége nyitott ajtót, átvette az írományt, s mondta, hogy három-négy hónap múlva kérdezősködjem, mert férje nagyon elfoglalt ember. – Harmadnap aztán nyílt lapon értesített Móricz Zsigmond, hogy elolvasta és továbbította az Athenaeumhoz. Mint

megtudtam, szerződése felbontásával fenyegette őket, ha nemet mondanak írásonkra...” (Érdekes, 1971. május, X. évf. 17. szám).

Móricz Zsigmond 1934. december 30-án írt a *Magyarországba* a népi tehetségek felemelkedését gátló, visszahúzó társadalmi körülményekről, az áttörhetetlen közegről: „Honnan tudjuk mi azt, micsoda Közegben kell a tehetség fényét elveszteni annak, akit sorsa ebben a mindennél sötétebb és mélyebb tanyai világba vetett.” Cikkeből kiolvasható, hogy többek között Darvas Józsefre, Sinka Istvánra, Sértő Kálmánra és Kádár Lajosra utalt. Darvas Józsefet meg is nevezte *Vízkeresztől szilveszterig* című regénye akkori megjelenése okán.

Az írófejedelem mint olvastuk, mégis lát reményre okot adó jó példákat, köztük az egyik éppen Kádár Lajos: „... az utóbbi években megjelent egy csomó ember, akik mégis kitörtek ebből a pokolból. Jött író, aki a katonaságnál tanult meg másodszor olvasni, mert az első tanulását már egészen elfeledte s csak silabizálva bírta az újságot kibetűzni. S ez az író első könyvében oly csodálatos képeket hozott, amelyek méltóak volnának Arany Jánoshoz és oly apró cserepeket, írói oldalakat, melyek Jókainak becsületére válnának. [...] Engem ámulás fogott el s az az öröm és érzés, hogy: hát van szabadulás?”

Ilyen előzmények után két évvel, 1936-ban jelent meg az Athenaeumnál *A dóni halálbánya*, Kádár Lajos juhászbojtár naplója, Zilahy Lajos előszavával.

Zilahy Lajos illetékessége megkérdőjelezhetetlen. A fronton vagy hadifogságban ugyan nem sok időt töltött, de maga is írt háborús regényeket. Ezek közül a *Két fogoly* a legismertebb, legolvasottabb. Többedmagával részt vett a *Hadifogoly magyarok története* (Athenaeum 1930) című, összefoglaló jellegű, fényképekkel gazdagon díszített, testes, kétkötetes mű anyaggyűjtésében és szerkesztésében. A harctéri naplóhoz írt előszobában Zilahy a leglényegesebbet emelte ki, visszautalva a témába illő, korábbi munkájára: „Lehetőleg minden adatot, naplót felkutattunk, ezeket a naplókat azonban tiszták, önkéntesek vagy szellemi foglalkozású közlegények írták. Hiányzott a magyar paraszt naplója. Hiányzott az orosz hadifogságba került nyolcszáz ezer magyar paraszt írott, epikus emlékezése ezekből az időkből, erről a nagy tragédiáról. A fogoly paraszti lélek csak néhány nótában nyilatkozott meg. A nehéz állati munkára fogott magyar hadifogoly kezéből hiányzott a plajbász, a magyar parasztnak különben sem kenyerere az írás. Évekig hiába kutattunk a magyar paraszt naplója után.” Most Zilahy Lajos rátalált erre a hiányzó részre, a juhászbojtár háborús naplójára. (Másnap az Athenaeumnál lépéseket tett a kiadás érdekében.)

Móricz Zsigmond másodszor is megszólalt a véres háborút és a hadifogság poklait megjárt mélyről érkezett, elsőkötetes író dokumentum értékű könyve ügyében. A Pesti Napló 1936. december 6-án közreadott számában – Horthy Miklós kormányzó neve napján – recenziót jelentetett meg *A magyar hadifogoly* címen, Kádár Lajos juhászbojtár naplójáról. Megismétli és megerősíti Zilahy Lajos lényegretörő megállapítását: „... a tömérdek szellemi foglalkozású ember vallomása után megjelenik itt a tősgyökeres paraszti baka. Nyolcszáz ezer földműves magyar szenvedett a hadifogságban, ez az egy fiú egymaga hozza a típust.”

Átérti a hadifoglyok megpróbáltatásainak fájalmát, mondhatatlan kínjait: „Nyolcszázezer gyermeki lélek vergődött és menetelt a szenvedések és a kancsuka által. Milyen mélységes fájdalom süvít ki öntudatlanul ebből a kis könyvből – valóban a magyar sors.”

Tündökletes példákat említ a keresve kerest, végül mégis megtalált póri naplóból: „Van egy kép, amikor halálra van ítélve a kis magyar, mint kémgyanús: és az idegenek, akik közé bezárták, pompás szövetséget teremtenek megmentésére; komplikált szökési módot eszelnek ki a számára s tízszer elpróbálják, hogy sikerüljön.” Móricz mintha nemzetkarakterológiai hibát látna meg és pellengérezne ki. „Ilyen összjáték a magyarok között sohasem fordul elő... A magyar nem tudja, hogy nyolcszázezer testvére él hasonló sorban körülötte s egy tucat nem szedődik egybe, hogy együttesen hajtsanak végre valamit.” Mi lehet ez a hiba? Túlzott individualizmus? A közös cselekvésre való képtelenség? „Pedig egyenként hallatlanul tehetségesek”, írja Móricz.

Bátrak, jellemesek. „A római példák között nem lelni szebb eseteket, amik itt folyton előbukkannak. Három baka, akiket félholtra vernek a magyarságukért s minden következő, ahelyett hogy megijedne, egyre vadabban és hősiesebben vallja magát magyarnak. Egyetlen vallásuk a magyarságuk.”

Mónus Illés a Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratában a Szocializmusban adja közre könyvismertetését, 1936 decemberében. Ő is úgy látja, hogy hiányt pótol, tátongó űrt tölt be *A doni halálbánya*: „A háborús és háborúellenes irodalomból mindig hiányzott egy motívum: a hadifogságba került paraszti katona sorsa, élete és élményei.” A jobboldali szociáldemokrata Mónus nem fukarkodik az elismeréssel: „A sok háborús visszaemlékezés közül messze kimagaslik Kádár Lajos juhászbojtár elbeszélése (*A doni halálbánya*, Athenaeum kiadása). Igaza van: ennek a könyvnek az olvasását nem lehet megszakítani, egyszerre, egy éjszaka olvastuk el.” Mónus világnézetének megfelelően egyfajta paraszti nemzetköziséget az ellentétes oldalon katonáskodó egyszerű emberek közös sorsát, egymáshoz való közeledését látni véli a naplóban: „Az egyenlő életforma közel hozta egymáshoz a magyar hadifoglyot és az orosz muzsikot. Szolidaritásuk ebből fakad. *A doni halálbánya* érdekes olvasmány. Tiszta könyv.”

A korabeli kritikákban szemezgetve végül vessünk néhány pillantást Tatay Sándor író, szerkesztő recenziójára, amely folyóiratában, a Kelet Népe 1937. februári számában (-y –r betűjellel) jelent meg. A naplóról szemmel láthatóan igen jó véleménye van. A sok hűhóról, a kiadói reklámról már nem ilyen kedvező: „Zilahy előszava után azt hinnénk, valami irodalmi furcaságról van szó. Öreg szőrös pásztor fogja elmesélni. Egyszervolt-holnemvolt hangon hajdani háborús élményeit. Ezzel szemben nincs a könyvben semmi mező és furulyaíz. Ha csak nem az, hogy szokatlanul tiszta magyarsággal írták. [...] Alaposan leköti az olvasó figyelmét anélkül, hogy valaha is a borzalomkeltés, vagy a meztelen szerelemfestés eszközeihez folyamodnék, amit bőven volt alkalmunk megszokni a fogolyregényeknél. Éppen ez adja meg ezen írás-

fajban való egyedülállóságát, s azt, hogy ennyi háborús regény után még mindig van helye a könyvpiacón.”

A vége felé néhány pikírt megjegyzése alighanem a kiadónak szól: „Kár volt juhászbojtárnak nevezni Kádárt, akinek sem írói sem emberi modorában nincsen semmi juhászbojtáros.” Ez lenne a reklám szerepe az irodalomban.

„Egyáltalán anakronizmus ma már, mint érdekességet felteríteni a paraszttíró. Hiszen Szabó Pált, Veres Pétert és Sértő Kálmánt ismerjük. S hogy ne maradjunk a juhászbojtárnál; ott van Sinka István.” – zárja Tatay a sorait.

Kádár Lajos naplójának tükrében jól látjuk, hogy a kurázi a vitézi virtus sohasem hiányzott a hősiesen harcoló magyar katonákból, de túlerőben küzdöttek, legalább öt-hat orosz jutott egy magyarra, akik „olyan sűrűn jöttek, mint a fűszál.” A naplóíró alakulatát kozákok ejtették fogságba, akiknek első dolga volt, hogy felpofozzák foglyaikat. Minden magyarnak kijárt húsz pofon. Ennél kegyetlenebb csak a csehek fogolytartása volt. Ők nem pofoztak, hanem botoztak. A hadifoglyokat nemzeti hovartartozásuk szerint igyekeztek kiválogatni. „Legelőször a tótokat akarták kiszedni, de a magyar tótok nem akartak kiállni. A magyar zsidók ugyanígy tettek, mint a tót atyafiak, egy sem állt ki.” Úgy látszik, nemcsak a történelmi Magyarország feldarabolására készültek, hanem megkezdték a magyar nemzet szétpolitizálását. Régi, középkori fogalommal élve: hungaruszt próbáltak hungarusszal szembe fordítani. Ezt eleinte nem sikerült nekik, de a cseh légió megalakulása után a tót fiúkat is besorozták. Ha nem ment szép szóval, hát erőszakkal mégiscsak véghezvitték. Felerősödött a félretájékoztató, a kisantant propaganda. Kádár Lajost, amikor kémgyanúnak vélték az oroszok, a szerb tolmács azzal vigasztalta, hogy nem érdemes hazamenni, Magyarország úgysis meg szűnni.

A doni halálbányába való érkezésükkor a katonai parancsok osztogatására is jogosult munkafelügyelőt így jellemzi a napló írója: „Az a csámpáslábú, hajlotthatú alak, akit az imént említettem, bácskai szerb volt. Úgy mondták, valamikor csendőr volt Bácskában, de egy pénzhamisító társasággal összejátszott és börtönbe került. Mikor a háború kitört, önként jelentkezett katonának, hogy a börtönből megszabadulhasson. Fogságba esése után pedig felvarrta az őrmesteri csillagot. Ez a Paulovics mindenre elszánt magyarfaló volt, nem riadt vissza semmiféle vérengzéstől sem.”

A magyar hadifoglyok túlélésre és mielőbbi hazamenetelre rendezkedtek be. Oroszország belső meghasonlása után hiába erőltették őket fehér vagy vörös alakulatokba, nem volt szándékukban hazájukról távol, idegen ügyért meghalni. Inkább megszöktek, hogy mielőbb visszatérhessenek Magyarországra. Kádár Lajos erről így emlékezik meg: „Gyorsított kupaktanácscsá alakultunk át és elhatároztuk, hogy semmi esetre sem fogunk vörös-fehér háborúban hősi halált halni, hanem megfogunk szökni, mert a szökésben már sokkal nagyobb gyakorlatunk van.”

A magyar tiszték az orosz tisztektől értesültek a cári család szomorú sorsáról. Ebben az időben terjedt el a hadifoglyok körében az akasztófahumornak beillő mondat: „nem cserélnék még a cárral sem”. Orosz tiszték korábban terjesztették, hogy Oroszország rövidesen új szövetségest kap: Romániát.

A szerbek, a csehek, a románok elhíresztelték, hogy Magyarországon az orosz hadifoglyokat az eke elé fogják, szántani. Ezzel a képtelenséggel az volt a céljuk, hogy a magyar hadifoglyokkal Oroszországban rosszabbul bánjanak.

A hadifoglyokat a különböző táborokban más és más módon őrizték. Volt ahol kijárhattak a városba, alkalmi munkát vállalhattak, udvarolhattak, a merészebbek könnyebben megszökhettek. Ezeknek a foglyoknak a biológiai szükségleteiken túl érzelmeik is voltak, egy-egy orosz lányt, asszonyt vagy hadiözvegyet őszintén megszerettek, még házasságra is sor kerülhetett. Azonban ha felsejlett a szökés és a hazatérés lehetősége, otthagytak csapot-papot, szeretőt és indultak hazafelé. Legtöbbször eddig tartott a nagy szerelem.

A teljes műben a harmadik rész V. fejezete a legmerészebb tényfeltárás. A vörösök elfoglalták Ogyesszát. Vezetők a legnagyobb barakkba rendelték a magyar hadifoglyokat, mondván a hazamenetelről lesz szó. A megtelt terembe megérkeztek a katonai és a civil vezetők, az utóbbiak között Kun Béla. Felmászott egy emeletes ágyra, majd lábát lelógatva beszédet intézett a hazavágyó hadifoglyokhoz.

Tudják kik a háború okozói? – kezdte.

Többen bekiabáltak, hogy a szerbek.

Dehogys a szerbek! A nagytöke, azután a királyok, de az oroszok cájra már megkapta méltó büntetését! – replikázott Kun Béla.

Oroszországi nyomdában nyomott, hamis Pesti Hírlappal próbálták a vörös vezetők a hadifoglyokat áthangolni. Kádár Lajos úgy szól a gyűlés botrányos végéről: „Kun Béla azzal fejezte be, hogy ne gondolkozzunk, hanem álljunk be a vörös hadseregbe, akkor majd fegyveresen megyünk Magyarországra és felelősségre vonjuk azokat, akik végett nekünk a háborúba kellett menni. Nagy láрма lett, mert majdnem mindannyian tiltakoztunk az ellen, hogy a saját országunk, testvéreink és apáink ellen menjünk. Olyan zúgás lett, hogy eltartott vagy tíz percig, közben valaki lelőtte a villanylámpát. [...]... a sötétben a sok ember nem tudta, hogy mi történt és fél és egész komiszkenyereket dobáltak Kun Béla felé.”

Ebben a fejezetben Kádár Lajos ír a kommunista vezetők köztörvényes bünteteiről: „Mindenkinek csak arról beszélt, hogy a magyar népbiztosok ellopták az egész hadsereg kasszáját. Nagyon titkolták, de egész Ogyessza tudta. Valahogy úgy volt az egyik városrésztől át akarták szállítani a pénzt, de közben megszöktek autóstul. A sofört másnap holtan találták meg Ogyessza mellett az országúton.”

Ugyanitt olvasható a népbiztosok egyeszei tömeggyilkosságáról, egy döbbenetes bekezdés ellenfeleik tömeges vízbefojtásáról: „Éppen jókor érkezünk oda. Ugyanis azt láttuk, amint a part széléről körülbelül kétszáz lépésre álló autók elsője elindul egyenesen a tengernek. A sofőr leugrott, az autó nyílegyenesen a tengerbe szaladt. A part itt nem volt kiépítve, hanem srégen állt a talaj. Ugyanis ez itt kocsilejáró volt. A kocsiból senki se menekült meg, mert mindegyik embernek a nyakára hurok volt vetve és mind a negyven ember össze volt kötözve egyik a másikhoz, úgy, hogy a kötelek végei az autó oldalához voltak erősítve. Egymásután az összes autót a tengerbe eresztgették.”

Végül Móricz Zsigmond igaz szavaival zárom *A doni halálbánya* ismertetését. „A könyv elragadó varázssal beszél, meg lehet részegegni tőle, be lehet rúgni a mámortól, amely itt lobog: de az egész mégis csak annyi, hogy ellenállhatatlan vonzerő röpíti haza [Kádár Lajost] az egyetlen szülőföld felé. Haza, haza, míg csak be nem következik a megváltó óra.

S mikor hazaér, mindenért kárpótol az édesanya komikus ölése a hideg, másfélujj vastag jó piros zsírba fagyott borjúpörkölt íze, az elmaradt kis falu szalmafedeles hajlékai, a reménytelen jövő és a sivár jelen. De otthon van. A drága, imádott otthonban ahonnan már távoznia is kell, mert nincs megélhetés a számára.”

Móricz Zsigmond meggyőződése, hite szerint: „Nem érdemes mást megírni, csak ami igaz. Így ez a könyv nagyon érdemes és ugyan nagyon tanulságos könyv..”



Karner László